

παρασταθεί κάτι και με άλλον τρόπο αρκούσε για την ανασκευή μιας παράστασης, και εκείνη η ψιλή δυνατότητα, το γενικό διανόημα, είχε όλη τη θετική αξία της πραγματικής γνώσης, βλέπουμε τώρα εδώ εξίσου [και αντιστρόφως] όλη την αξία να αποδίδεται σε αυτήν τη μη πραγματική μορφή της καθολικής Ιδέας: βλέπουμε να εκλαμβάνεται ως θεωρησιακός [spekulativ] τρόπος προσέγγισης η κατάλυση του διακεκριμένου και προσδιορισμένου — ή μάλλον ο μη περαιτέρω αναπτυσσόμενος και αφ' εαυτού μη δικαιολογούμενος εκσφενδονισμός του στην άβυσσο του κενού. Η θέαση ενός οιουδήποτε ενθαδικού Είναι [Dasein] ως ευρισκόμενου εντός του απολύτου δεν σημαίνει εν προκειμένω τίποτε άλλο από τη ρήση ότι ναι μεν τώρα μιλήσαμε γι' αυτό [το ενθαδικό Είναι] ως ένα Τι, ωστόσο στο απόλυτο, στο $A = A$, δεν υπάρχει τίποτε από αυτά, αλλά εκεί μέσα όλα είναι ένα. Η αντιδιαστολή τούτης της μίας και μοναδικής διάγνωσης (ότι στο απόλυτο όλα είναι όμοια) προς τη γνώση που είναι διακρίνουσα, που έχει πληρωθεί ή που ζητά και αξιώνει την πλήρωση, η εμφάνιση του απολύτου εκείνης της διάγνωσης ως νύχτας, εντός της οποίας, κατά το λεγόμενο, όλες οι αγελάδες είναι μαύρες — αυτό δεν είναι παρά η αφέλεια [ως απόρροια] του κενού γνώσης.²⁴ —

Ο φορμαλισμός, τον οποίο η πρόσφατη φιλοσοφία κατήγγειλε και περιφρόνησε, ενώ εκείνος αναπαράγεται εκ νέου μέσα σε αυτή την ίδια, δεν πρόκειται (παρόλο που η ανεπάρκειά του είναι γνωστή και αισθητή) να εξαφανιστεί από την επιστήμη, πριν η γνώση της απόλυτης πραγματικότητας αποσαφηνίσει πλήρως τη φύση της. — Λαμβάνοντας υπόψη ότι η γενική παράσταση, όταν προηγείται της απόπειρας [συγκεκριμένης] διεκπεραίωσής της, διευκολύνει την πρόσληψη αυτής της διεκπεραίωσης, είναι σκόπιμο να σκιαγραφηθεί εδώ κατά προσέγγιση αυτή η γενική παράσταση — με την επιδίωξη συγχρόνως της απαλλαγής από κάποιες μορφές [σκέψης], ο εθισμός στις οποίες αποτελεί εμπόδιο για τη φιλοσοφική γνώση.²⁵

<Το απόλυτο είναι υποκείμενο>

[Το αληθές ως υποκείμενο]

[17.] Σύμφωνα με την αντίληψή μου (η οποία μόνο μέσω της έκθεσης του ίδιου του συστήματος μπορεί να δικαιολογηθεί), όλα εξαρτώνται από το αν το αληθές θα προσληφθεί και θα εκφραστεί όχι μόνο ως υπόσταση αλλά εξίσου και ως υποκείμενο.²⁶ Πρέπει συγχρόνως να σημειωθεί ότι η υποστασιακότητα περιλαμβάνει μέσα της τόσο το καθολικό, την αμεσότητα της ίδιας της γνώσης, όσο και την αμεσότητα που αποτελεί Είναι ή αμεσότητα για τη γνώση. — Η [α.] σύλληψη του Θεού ως μίας υπόστασης εξόργισε την εποχή κατά την οποία διατυπώθηκε εκείνος ο προσδιορισμός, και η αιτία προερχόταν αφενός από την ενστικτώδη επίγνωση ότι εκεί η αυτοσυνείδηση χάνεται μόνο, δεν διατηρείται:

αφετέρου, [β.] η αντίθετη θέση, που εμμένει στη νόηση ως νόηση, στην καθολικότητα ως τέτοια, συνιστά και αυτή εξίσου απλότητα, εξίσου αδιαφοροποίητη, ακίνητη υποστασιακότητα και αν, τρίτον [γ.], η νόηση συνενώνει με τον εαυτό της το Είναι της υπόστασης, εκλαμβάνοντας την αμεσότητα ή την εποπτεία ως νόηση, τότε και πάλι υφίσταται το ζήτημα μήπως αυτή η νοητική εποπτεία μεταπίπτει εκ νέου σε οκνηρή απλότητα, εκθέτοντας την ίδια την πραγματικότητα με έναν τρόπο μη πραγματικό.²⁷

<... και τι είναι υποκείμενο>

[Η υπόσταση ως υποκείμενο]

[18.] Εξάλλου, η ζώσα υπόσταση είναι το Είναι που κατ' αλήθειαν αποτελεί υποκείμενο, ή (πράγμα που είναι το ίδιο) ένα Είναι που είναι αληθινά πραγματικό μόνο καθόσον η υπόσταση αποτελεί την κίνηση της αυτοθεσίας της ή τη διαμεσολάβηση [Vermittlung] της αυτοετεροίωσής της με τον ίδιο της τον εαυτό. Ως υποκείμενο, η υπόσταση αποτελεί καθαρή απλή αρνητικότητα, και ακριβώς γι' αυτό είναι και διχασμός του απλού: ή είναι αντιθετικός αναδιπλασιασμός, ο οποίος με τη σειρά του αποτελεί άρνηση αυτής της αδιάφορης διαφορετικότητας και του αντιθέτου της.²⁸ Μόνο αυτή η αποκαθιστάμενη συμφωνία, ή η ανάκλαση [Reflexion] εν εαυτώ εντός της ετερότητας — και όχι μια αρχέγονη ή άμεση ενότητα ως τέτοια — είναι το αληθές. Το αληθές είναι το γίγνεσθαι του ίδιου του εαυτού του, ο κύκλος που προϋποθέτει το τέλος του ως σκοπό του και τον έχει ως αφετηρία, όντας πραγματικός μόνο μέσω της διεκπεραίωσής του και μέσω του τέλους του.

[Ο Θεός ως ανεπτυγμένη μορφή]

[19.] Ο βίος του Θεού και η θεία γνώση μπορεί, λοιπόν, κάλλιστα να χαρακτηρίζεται ως ένα παιχνίδι της αγάπης με τον εαυτό της: όμως αυτή η ιδέα εκπίπτει σε ηθοπλασία ή και σε τετριμμένη κενολογία, όταν της λείπουν η σοβαρότητα, ο πόνος, η υπομονή και εργασία του αρνητικού.²⁹ Καθ' εαυτόν [An sich], εκείνος ο βίος αποτελεί βεβαίως αδιατάρακτη συμφωνία και ενότητα με τον εαυτό του, η οποία δεν έρχεται αντιμέτωπη με την ετερότητα και αποξένωση [Entfremdung], ούτε με την υπέρβαση αυτής της αποξένωσης. Όμως τούτο το Καθεαυτό αποτελεί αφηρημένη καθολικότητα, στην οποία παραβλέπεται η φύση του θείου βίου, το να είναι δι' εαυτόν [für sich] — και άρα παραβλέπεται εν γένει η αυτοκινησία της μορφής. Όταν λέγεται ότι η μορφή συμπίπτει με την ουσία, αποτελεί γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο παρανόηση η άποψη ότι η γνώση μπορεί να αρκестεί στο Καθεαυτό ή στη [θεία] ουσία, παραβλέποντας τη μορφή — ότι η απόλυτη αρχή ή η απόλυτη εποπτεία καθιστά περιττή τη διεκπεραίωση της ουσίας ή την ανάπτυξη της μορφής. Η [θεία] ουσία, ακριβώς

επειδή η μορφή είναι γι' αυτήν τόσο ουσιώδης όσο και ο εαυτός της, δεν επιτρέπεται να συλλαμβάνεται και να εκφράζεται απλώς ως ουσία, δηλαδή ως άμεση υπόσταση ή ως καθαρή αυτοεποπτεία του θείου, αλλά εξίσου και ως μορφή, σε όλον τον πλούτο της ανεπτυγμένης μορφής. Μόνο τότε συλλαμβάνεται και εκφράζεται ως κάτι πραγματικό.

[*Το αληθές είναι το όλον*]

[20.] Το αληθές είναι το όλον.³⁰ Αλλά το όλον δεν είναι παρά η ουσία που ολοκληρώνει εαυτήν με την ανάπτυξή της. Για το απόλυτο πρέπει να ειπωθεί ότι αποτελεί ουσιωδώς αποτέλεσμα, ότι μόνο στο τέλος είναι αυτό που αληθινά είναι και αυτή ακριβώς είναι η φύση του: να είναι (ενεργά) πραγματικό, να είναι υποκείμενο, ή γίνεσθαι εαυτού.³¹ Όσο αντιφατικό και αν φαίνεται ότι το απόλυτο πρέπει να εννοηθεί ουσιωδώς ως αποτέλεσμα, λίγη μόνο σκέψη αρκεί για να ξεκαθαρίσει αυτή την επίφαση αντίφασης. Η αφετηρία, η αρχή, το απόλυτο στην αρχική και άμεση διατύπωσή του, είναι μόνο το γενικό. Όπως η φράση «όλα τα ζώα» δεν μπορεί να θεωρηθεί ζωολογία, έτσι είναι φανερό ότι οι λέξεις «θείο», «απόλυτο», «αιώνιο» κ.ο.κ. δεν εκφράζουν αυτό που περιέχουν εντός τους — και πράγματι, μόνο μέσα σε τέτοιες λέξεις εκφράζεται η εποπτεία ως το άμεσο. Ό,τι είναι περισσότερο από μια τέτοια [μεμονωμένη] λέξη, ακόμη και αυτή η μετάβαση σε μια πρόταση, εμπεριέχει μια ετεροίωση που πρέπει να ανακληθεί: συνιστά διαμεσολάβηση. Αυτή όμως [η διαμεσολάβηση] είναι που απορρίπτεται με απέχθεια — τόσο που να θεωρείται ότι εγκαταλείπουμε την απόλυτη γνώση, αν κάνουμε με τη διαμεσολάβηση κάτι περισσότερο από την απλή [αρνητική] διαπίστωση ότι αυτή δεν είναι κάτι απόλυτο, ή ότι δεν ευρίσκεται καν εντός του απολύτου.

[*Διαμεσολάβηση και αναστοχασμός*]

[21.] Αυτή η απέχθεια προέρχεται όμως πράγματι από την έλλειψη εξοικείωσης με τη φύση της διαμεσολάβησης και της ίδιας της απόλυτης γνώσης. Διότι η διαμεσολάβηση δεν είναι παρά η αυτοκινούμενη συμφωνία προς εαυτόν: είναι η ανάκλαση εν εαυτώ, η στιγμή του δι' εαυτό όντος Εγώ, η καθαρή αρνητικότητα ή, όταν εκπίπτει σε καθαρή αφαίρεση, το απλό γίνεσθαι. Το Εγώ ή το εν γένει γίνεσθαι, αυτό το διαμεσολαβείν, αποτελεί ακριβώς λόγω της απλότητάς του μια παραγωγή αμεσότητας, είναι το ίδιο το άμεσο.³² — Πρόκειται, επομένως, για παραγνώριση του Λόγου, όταν ο αναστοχασμός [Reflexion] αποκλείεται από το αληθές και δεν εκλαμβάνεται ως θετική στιγμή του απολύτου. Ο αναστοχασμός είναι εκείνο που καθιστά αποτέλεσμα το αληθές, συναιρώντας [aufhebt] συγχρόνως την αντίθεση [του συντελεσμένου αληθούς] προς το γίνεσθαι του αληθούς: διότι αυτό το γίνεσθαι είναι εξίσου απλό, και άρα δεν διαφέρει από τη μορφή του αληθούς, το οποίο εμφανίζεται ως απλό εντός

του αποτελέσματος: πολλώ μάλλον, το γίνεσθαι είναι αυτή ακριβώς η συντελεσθείσα επιστροφή στην απλότητα.³³ — Το έμβρυο είναι μεν προφανώς καθ' εαυτό άνθρωπος, δεν είναι όμως και δι' εαυτό άνθρωπος: άνθρωπος δι' εαυτό είναι μόνο ως καλλιεργημένος Λόγος, ο οποίος έχει κάνει τον εαυτό του ό,τι είναι καθ' εαυτόν. Τούτο μόνο είναι η (ενεργός) πραγματικότητα του Λόγου. Αλλά αυτό το αποτέλεσμα αποτελεί και το ίδιο απλή αμεσότητα, διότι είναι αυτοσυνειδητή ελευθερία, η οποία ηρεμεί εν εαυτή χωρίς να έχει βάλει κατά μέρος την αντίθεση και να την έχει εγκαταλείψει, αλλά έχοντας συμφιλιωθεί μαζί της.

[*Λόγος και σκοποί*]

[22.] Όσα ειπώθηκαν μπορούν να εκφραστούν και με τη διατύπωση ότι ο Λόγος είναι η *σκοπίμη δραστηριότητα*. Η εξύψωση μιας δήθεν φύσης υπεράνω της παρεξηγημένης νόησης και κατ' αρχάς η εκτόπιση της εξωτερικής σκοπιμότητας κατέστησε γενικά τη μορφή του σκοπού ανυπόληπτη.³⁴ Ωστόσο, με τον τρόπο που και ο Αριστοτέλης προσδιορίζει τη φύση ως σκοπίμη δραστηριότητα, ο σκοπός είναι το άμεσο, το *στάσιμο*, το ακίνητο που αυτό το ίδιο είναι κινούν, δηλαδή *υποκείμενο*. Η δύναμή του να κινεί, ειλημμένα αφηρημένα, είναι το *διαευτό-Είναι* ή η καθαρή αρνητικότητα. Το αποτέλεσμα ταυτίζεται με την αφετηρία, μόνο επειδή η αφετηρία είναι σκοπός: ή το (ενεργά) πραγματικό ταυτίζεται με την έννοιά του, μόνο επειδή το άμεσο ως σκοπός περιέχει εντός του τον εαυτό, ή την καθαρή (ενεργό) πραγματικότητα. Ο πραγματωμένος σκοπός ή το υπαρκτό πραγματικό είναι κίνηση και εκδιπλωθέν γίνεσθαι: όμως αυτή ακριβώς η ανησυχία είναι ο εαυτός, που είναι όμοιος με εκείνη την αμεσότητα και απλότητα της αφετηρίας επειδή αποτελεί [και] αποτέλεσμα, αποτελεί κάτι που έχει επιστρέψει εις εαυτό — αλλά αυτό που έχει επιστρέψει εις εαυτό είναι ακριβώς ο εαυτός, και ο εαυτός είναι η συμφωνία και απλότητα που σχετίζεται προς εαυτήν.

[*Το γραμματικό υποκείμενο ως σημείο*]

[23.] Η ανάγκη παράστασης του απολύτου ως *υποκειμένου* έκανε χρήση των προτάσεων: ο Θεός είναι το αιώνιο, ή είναι η ηθική τάξη του κόσμου, ή είναι η αγάπη, κ.ο.κ. Σε τέτοιες προτάσεις, το αληθές τίθεται παρευθές μόνο ως υποκείμενο, χωρίς να εκτίθεται ως κίνηση ανάκλασης εν εαυτώ.³⁵ Μια πρόταση τέτοιου τύπου ξεκινάει με τη λέξη Θεός. Αυτό από μόνο του αποτελεί ήχο άνευ νοήματος, ένα φιλό όνομα: μόνο το κατηγορήμα λέγει τι είναι ο Θεός, αποτελώντας πλήρωμα και σημασία του: μόνο σε αυτό το τέλος καθίσταται η κενή αφετηρία πραγματική γνώση. Εγείρεται τότε το ερώτημα γιατί δεν αναφερόμαστε μόνο στο αιώνιο, στην ηθική τάξη του κόσμου κ.ο.κ., ή, όπως έκαναν οι αρχαίοι, σε καθαρές έννοιες, στο Είναι, το Έν κ.ο.κ., δηλαδή [απευθείας] σε εκείνο που αποτελεί τη σημασία, δίχως την προσθήκη του άνευ νοήματος ήχου.

Νανοφυή άπωροφόρα. – Είναι ή άβροφροσύνη του Proust ότι απαλλάσσει τον άναγνώστη από την ντροπή να θεωρήσει τον έαυτό του ευφύστερον από τον συγγραφέα.

Τόν δέκατο ένατο αιώνα οί Γερμανοί ζωγράφιζαν τό όνειρό τους, και πάντοτε προέκυπτε ένα λαχανικό. Οί Γάλλοι άρκούσε να ζωγραφίζουν λαχανικά, κι ήταν ήδη όνειρο.

Στίς άγγλοσαξονικές χώρες οί πόρνες μοιάζουν σαν να προμηθεύουν, ταυτόχρονα μέ την άμαρτία, και την ποινη της κόλασης.

Όμορφιά του άμερικάνικου τοπίου: ότι και στό πιό μικρό του τμήμα είναι έγχαραγμένο, ως έκφραση, τό άπροσμέτρητο μέγεθος δλόκληρης της χώρας.

Στή μνήμη του έξόριστου κάθε γερμανικό ψητό ζαρκάδι έχει μιá γεύση, σαν να είχε πληγεί από τον Freischütz¹.

Τίποτε δέν είναι άληθές στην ψυχανάλυση εκτός από τίς ύπερβολές της.

Άν είναι κανείς ευτυχισμένος, μπορεί να τό μαντέψει ακούγοντας τον άνεμο. Αύτός προειδοποιεί τον δυστυχισμένο, ότι τό σπίτι του είναι ευθραυστο, και τον ξεσηκώνει από τον έλαφρύ ύπνο και τό τρομακτικό όνειρο. Στόν ευτυχισμένο τραγουδάει τό τραγούδι της σιγουριάς του: τό μανιασμένο σφυριχτό του δηλώνει, ότι δέν μπορεί πιά να του κάνει τίποτε.

Ό άηχος θόρυβος, πού μās είναι άνέκαθεν παρών από την έμπειρία των όνείρων μας, άντηχεί στόν ξύπνιο μέσα από τούς χτυπητούς τίτλους των έφημερίδων.

Η μυθική ίώδεια άγγελία της συμφορās επανέρχεται μέ τό ραδιόφωνο. Όποιος άνακοινώνει μέ αυταρχικό τόνο κάτι σημαντικό, άναγγέλλει την καταστροφή. Solemn στα άγγλικά σημαίνει έορταστικός και άπειλητικός. Η έξουσία της κοινωνίας πίσω από τον όμιλητή στρέφεται από μόνη της έναντίον των προσαγορευομένων.

Τό πρόσφατο παρελθόν παρουσιάζεται πάντα σαν να έχει κατατραφεί από καταστροφές.

Η έκφραση του ιστορικού στοιχείου στα πράγματα δέν είναι παρά αυτή των περασμένων βασάνων.

Στόν Hegel ή αυτοσυνείδηση ήταν ή άλήθεια της βεβαιότητας του έαυτού, «τό ντόπιο βασίλειο της άλήθειας»², όπως λέει ή *Φαινομενολογία του πνεύματος*. Όταν έπαψαν πιά να τό καταλαβαίνουν αυτό, οί άστοί ήταν αυτοσυνείδητοι τουλάχιστον στην ύπερηφάνειά τους ότι κατείχαν περιουσία. Self-conscious σήμερα δέν σημαίνει παρά μόνο τον στοχασμό πάνω στο έγω ως άμηχανία, ως συναίσθηση της άνημπορίας: να ξέρει κανείς ότι δέν είναι τίποτε.

Σέ πολλούς ανθρώπους είναι ήδη άδιαντροπία, όταν λένε έγω.

Η άγκίδα στό μάτι σου είναι ό καλύτερος μεγεθυντικός φακός.

Άκόμη και ό πιό κακόμοιρος άνθρωπος είναι ικανός να άντιλαμβάνεται τίς άδυναμίες του πιό αξιόλογου, άκόμη και ό πιό κουτός τά σφάλματα στή σκέψη του πιό έξυπνου.

Πρώτη και μοναδική άρχή της σεξουαλικής ήθικης: ό κατηγορος έχει πάντοτε άδικο.

Τό όλον είναι τό άναληθές³.

*Pro domo nostra*¹. – Όταν κατά τή διάρκεια του προηγούμενου πολέμου, ό όποιος όπως καθένas συγκριτικά μέ τον άμέσως επόμενο φαίνεται ειρηνικός, ήταν φιμωμένα τά κομπάζοντα στόματα των συμφωνικών όρχηστρών πολλών χωρών, ό Στραβίνσκι έγραψε την *Ιστορία του στρατιώτη* για μιá άραιή, σκανδαλωδώς σακατεμένη όρχήστρα δωματίου. Έγινε ή καλύτερή του παρτιτούρα, τό μόνο εύσταθές σουρρεαλιστικό μανιφέστο, του όποιου ή σπασμωδική-ό-

λαγμα τῆς ἱστορίας μέσα στίς ἔννοιες. Ἡ χωρίς ἀποστάσεις χρήση τους, παρ' ὅλη τὴν παραίτηση πού σημαίνει, ἢ ἴσως ἀκριβῶς ἔξαιτίας τῆς, εἶναι παιδαριώδης. Διότι ἡ σκέψη πρέπει νά στοχεύει πέρα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενό τῆς, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν φθάνει ἐκεῖ ἐντελῶς, καὶ ὁ θετικισμὸς εἶναι μὴ κριτικός, καθὼς πιστεύει στὴν ἰκανότητά του νά τὸ φθάσει καὶ φαντάζεται πῶς διστάζει ἀπλῶς ἀπὸ εὐσυνειδησία. Ἡ ὑπερβατικὴ σκέψη παίρνει πολὺ πιὸ ριζικά ὑπόψη τῆς τὴν ἴδια τῆς τὴν ἀνεπάρκεια ἀπὸ ἐκείνη πού καθοδηγεῖται ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ μηχανισμό ἐλέγχου. Εἰκάζει κατ' ἐπέκταση, ὥστε δυνάμει τῆς ὑπερτεταμένης προσπάθειας τοῦ πλεονάσματος νά ἀντεπεξέλθει, ἔστω ἀνέλπιδα, στὸ ἀναπόφευκτο ἔλλειμμα. Ἡ ἀθέμιτη ἀπολυτοκρατία πού προσάπτεται στὴ φιλοσοφία, ὁ δὴθεν τελεσιδικὸς χαρακτήρας τῆς, ἀπορρέει ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῆς σχετικότητας. Οἱ ὑπερβολές τῆς θεωρησιακῆς μεταφυσικῆς εἶναι οὐλές τῆς στοχαζόμενης διάνοιας, καὶ μόνο τὸ μὴ ἀποδεικνυμένο ἀποκαλύπτει τὴν ἀπόδειξη ὡς ταυτολογία. Ἀπεναντίας, ἡ ἄμεση ἐπιφύλαξη τῆς σχετικότητας, ἡ περιορίζουσα σκέψη, ἡ παραμένουσα μέσα στὴν ἐκάστοτε ὀριοθετημένη ἐννοιολογικὴ περιοχὴ, στερεῖ, ἔξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἐπιφυλακτικότητας, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὴν ἐμπειρία τοῦ ὀρίου, πού νά τὸ σκέφτεται κανεὶς καὶ νά τὸ ξεπερνάει, κατὰ τὴ μεγαλειώδη κρίση τοῦ Hegel, εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ σχετικιστές θά ἦταν οἱ ἀληθινοὶ –οἱ κακοί– ἀπολυτοκράτες καὶ ἐπιπλέον ἀστοὶ πού θά ἤθελαν νά διασφαλίσουν τὴ γνώση τους σὰν περιουσία, μόνο γιὰ νὰ τὴ χάσουν ἀκόμη ἀσφαλέστερα. Μόνο ἡ διεκδίκηση τοῦ ἀπόλυτου², τὸ ἄλμα τοῦ ἀνθρώπου πέρα ἀπὸ τὴ σκιά του, ἐπιτρέπει τὴ δικαίωση τοῦ σχετικοῦ· ἀναλαμβάνοντας τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀναλήθεια, ὀδηγεῖ στὸ κατώφλι τῆς ἀλήθειας μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐπίγνωση τῆς σχετικότητας³ τῆς ἀνθρώπινης γνώσης.

83

²Ἀντιπρόεδρος. – Συμβουλή πρὸς διανοούμενους: μὴν ἀφήνεις κανέναν νά σέ ἀντικαθιστᾷ. Ἡ ἀντικαταστατότητα ὄλων τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ συνακόλουθη πεποίθηση, πῶς ὅλοι θά ἔπρεπε νά μποροῦν νά κάνουν τὰ πάντα, ἀποδεικνύονται δεσμὰ

στὴν ὑφιστάμενη τάξη πραγμάτων. Τὸ ἐξισωτικὸ ἰδανικὸ τῆς ἀντικαταστασιμότητας εἶναι ἀπάτη, ὅταν δέν στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνακλητότητας καὶ τῆς ὑπευθυνότητας ἀπέναντι στὴ rank and file¹. Ἰσχυρότερος ὄλων εἶναι ἀκριβῶς ὁποῖος μπορεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα, γιὰ τὰ ὁποῖα προσφέρει τὸ ὄνομά του καὶ τὰ ὁποῖα τοῦ ἀποδίδουν τὸ κέρδος, νά κάνει μόνος του ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερα καὶ νά φορτώνει σὲ ἄλλους ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα. Αὐτὸ φαίνεται σὰν κολλητικισμὸς, ὡστόσο ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ γεγονός ὅτι θεωρεῖ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ἀνώτερο, ὅτι ἐξαιρεῖται ἀπὸ τὴν ἐργασία ἐξουσιάζοντας ἐκείνη τῶν ἄλλων. Στὴν ὕλική παραγωγή βέβαια ἡ ἀντικαταστασιμότητα ἐδράζεται στὰ πράγματα. Ἡ ποσοτικοποίηση τῶν ἐργασιακῶν διαδικασιῶν τείνει νά μειώσει τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ καθήκοντα τοῦ γενικοῦ διευθυντῆ καὶ τοῦ χειριστῆ τῆς βενζιναντλίας. Εἶναι ἄθλια ἰδεολογία ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι στίς παρούσες συνθήκες ἀπαιτεῖται μεγαλύτερη εὐφυΐα, πείρα ἢ ἀκόμη καὶ πρότερη κατάρτιση γιὰ τὴ διοίκηση ἑνὸς τράστ παρὰ γιὰ τὴ λήψη τῆς ἐνδειξης ἑνὸς μανόμετρο. Ἐνῶ ὅμως στὴν ὕλική παραγωγή ἐπιμένει κανεὶς πεισματικὰ ἀκριβῶς σὲ αὐτὴ τὴν ἰδεολογία, τὸ πνεῦμα καθυποτάσσεται στὴν ἀντίθετη. Πρόκειται γιὰ τὴν ξεπεσμένη διδασκαλία περὶ τῆς universitas Litterarum², τῆς ἰσότητος ὄλων μέσα στὴ Δημοκρατίαν τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ὀρίζει τὸν καθένα ἐλεγκτὴ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ ὑποτίθεται πῶς τὸν καθιστᾷ ἰκανὸ νά κάνει ἐξίσου καλὰ τὴ δουλειὰ ὁποιουδήποτε. Ἡ ἀντικαταστασιμότητα ὑποβάλλει τίς σκέψεις στὴν ἴδια διαδικασία ὅπως ἡ ἐμπορικὴ ἀνταλλαγὴ τὰ πράγματα. Τὸ ἀσύμμετρο ἐξαφείλεται. Ἀφοῦ ὅμως πρῶτιστο καθήκον τῆς σκέψης εἶναι ἡ ἄσκηση κριτικῆς στὴν ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν ἀνταλλακτικὴ σχέση καθολικὴ συμμετρότητα, αὐτὴ ἡ τελευταία, ὡς πνευματικὴ παραγωγικὴ σχέση, στρέφεται ἐναντίον τῆς παραγωγικῆς δύναμης. Στὴν ὕλική σφαῖρα ἡ ἀντικαταστασιμότητα εἶναι τὸ ἤδη ἐφικτὸ καὶ ἢ μὴ ἀντικαταστασιμότητα τὸ πρόσχημα γιὰ τὴν παρεμπόδιση του· στὴ θεωρία, στὴν ὁποία ἀρμόζει νά ἀποκαλύπτει αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸ quid pro quo³, ἡ ἀντικαταστασιμότητα χρησιμεύει στὸν μηχανισμό ὡς μέσον ἐπέκτασής του ἀκόμη καὶ σὲ ἀντικειμενικὰ ἀντιτιθέμενες θέσεις. Μόνο ἢ μὴ ἀντικαταστασιμότητα θά μπορούσε νά ἐμποδίσει τὴν ἐνωμάτωση τοῦ πνεύματος στὴν ὑπαλληλία. Τὸ αἶτημα πού παρεισάγεται ὡς αὐτονόητο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο κάθε πνευματικὸ ἔργο θά ἔπρεπε νά μπορεῖ νά ἐπιτελεῖται ἐξίσου ἀπὸ κάθε καταρτισμένο μέλος μιᾶς ὀργάνωσης, ἀναγο-

ρεύει τόν πίο στενοκέφαλο έπιστημονικό τεχνικό σέ μέτρο τοῦ πνεύματος: ἀπό πού μπορεῖ αὐτός ἀκριβῶς νά ἀντλήσει τήν ἱκανότητα νά ἀσκήσει κριτική στή δική του τεχνικοποίηση; Ἐτσι ἡ οἰκονομία προκαλεῖ ἐκείνη τήν ἰσοπέδωση, γιά τήν ὁποία ἀγανακτεῖ κατ' ἀναλογία πρὸς τό «πιάστε τόν κλέφτη». Τό ζήτημα τῆς ἀτομικότητας πρέπει νά τεθεῖ καί πάλι στήν ἐποχὴ τῆς κατάλυσής της. Ἐνῶ τό ἄτομο, ὅπως ὅλες οἱ ἀτομοκρατικές παραγωγικές διαδικασίες, ἔχει μείνει πίσω ἀπό τή στάθμη τῆς τεχνικῆς καί ἱστορικά εἶναι ἀπαρχαιωμένο, ὡς καταδικασμένο γίνεται καί πάλι κληρονόμος τῆς ἀλήθειας σέ ἀντίθεση πρὸς τόν νικητή. Διότι μόνον αὐτό διατηρεῖ, ἔστω καί σέ διαστρεβλωμένη μορφή, τό ἴχνος αὐτοῦ πού νομιμοποιεῖ ὅλη τήν τεχνικοποίηση, ἐνῶ αὐτή ἀποκλείει ἀπό τόν ἑαυτό της τή δυνατότητα νά τό συνειδητοποιήσει. Ἀφοῦ ἡ ἀχαλίνωτη πρόοδος ἀποδεικνύεται ὅτι δέν ταυτίζεται ἄμεσα μέ ἐκείνη τῆς ἀνθρωπότητας, τό ἀντίθετό της μπορεῖ νά προσφέρει καταφύγιο στήν πρόοδο. Τό μολύβι καί ἡ γομολάστιχα εἶναι πίο χρήσιμα στή σκέψη ἀπὸτι ἓνα ἐπιτελεῖο βοηθῶν. Ἐκείνοι πού οὔτε ἀφίενται ὀλόπλευρα στήν ἀτομοκρατία τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς οὔτε θά ἤθελαν μέ τό κεφάλι μπροστά νά παραδοθοῦν στόν κολλεκτιβισμό τῆς ἐξισωτικῆς καί μισάνθρωπης ἀντικαταστασιμότητας, ἔχουν τήν ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας καί ἀλληλέγγυης συνεργασίας μέ κοινή τήν εὐθύνη. Ὅτιδήποτε ἄλλο ξεπουλάει τό πνεῦμα σέ μορφές ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητας καί ἄρα τελικά στά συμφέροντά της.

84

Ὁρολόγιο πρόγραμμα. – Λίγα πράγματα ξεχωρίζουν τόν τρόπο ζωῆς, πού θά ἄρμοζε στόν διανοούμενο, τόσο βαθιά ἀπό ἐκείνον τοῦ ἀστοῦ, ὅσο τό γεγονός ὅτι ὁ πρῶτος δέν ἀναγνωρίζει τή διαξενικὴ διάκριση μεταξύ ἐργασίας καί διασκέδασης. Μιά ἐργασία, ἡ ὁποία δέν χρειάζεται, προκειμένου νά ἀνταποκριθεῖ στήν πραγματικότητα, πρῶτα νά προξενήσει στό ὑποκείμενό της ὅλα τὰ κακά πού αὐτή μέλλει ὕστερα νά προξενήσει στούς ἄλλους, εἶναι ἡδονὴ ἀκόμη καί στήν ἀπεγνωσμένη ἔνταση τῶν προσπαθειῶν. Ἡ ἐλευθερία, ὅπως αὐτή τήν ἐννοεῖ, εἶναι ἡ ἴδια μέ ἐκείνη πού ἡ ἀστική κοινωνία ἐπιφυλάσσει μόνο στήν ἀναψυχὴ καί ταυτόχρονα

ἀναιρεῖ μέσω ἑνός τέτοιου διακανονισμοῦ. Ὅποιος, ἀντίστροφα, ξέρει τί εἶναι ἐλευθερία, βρίσκει ἀφόρητη κάθε ἀνεκτὴ ἀπὸ αὐτὴ τήν κοινωνία διασκέδαση καί δέν ἐπιθυμεῖ νά ἀναμειγνύεται μέ κανένα ὑποκατάστατο ἡδονῆς ἐκτός τῆς ἐργασίας του, ἡ ὁποία βέβαια περικλείει ὅ,τι οἱ ἀστοὶ ὑπὸ τήν ὀνομασία «κουλτούρα» μεταθέτουν στή βραδινὴ σχόλη. Work while you work, play while you play¹ – εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς κανόνες τῆς καταπιεστικῆς αὐτοπειθαρχίας. Οἱ γονεῖς, γιά τοὺς ὁποίους ἦταν θέμα γοήτρου νά τοὺς φέροι τό παιδί καλοῦς βαθμούς, ἦταν ἐλάχιστα διατεθειμένοι νά τό ἀφήσουν νά διαβάσει ὡς ἀργά τό βράδυ ἢ, σύμφωνα μέ τὰ μέτρα τους, νά παρακουραστεῖ πνευματικά. Μέσα ἀπὸ τήν ἀνοησία τους ὁμως μιλοῦσε ἡ ἐπινοητικότητα τῆς τάξης τους. Ἡ ἀπὸ τήν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη ἐμπεδωμένη διδασκαλία γιά τήν τήρηση τοῦ μέτρου ὡς ἀρετὴ τῶν ἔλλογων εἶναι μεταξὺ ἄλλων μιά προσπάθεια νά θεμελιωθεῖ τόσο γερὰ ὁ κοινωνικὰ ἀναγκαῖος ἐπιμερισμὸς τοῦ ἀνθρώπου σέ ἀνεξάρτητες μεταξὺ τους λειτουργίες, ὥστε νά μὴ διανοεῖται καμμιά ἀπὸ αὐτὲς τὴ μετάβασή της τίς ἄλλες καί νά θυμίζει τόν ἄνθρωπο. Δύσκολα βέβαια θά μπορούσε κανεὶς νά φανταστεῖ τόν Nietzsche νά γράφει ὡς τίς πέντε μέσα σέ ἓνα γραφεῖο, στόν προθάλαμο τοῦ ὁποίου ἡ γραμματέας φροντίζει τό τηλέφωνο, καθὼς καί νά παίζει γκόλφ, ἀφοῦ ἔχει κάνει τὴ δουλειὰ τῆς ἡμέρας. Μόνο μιά πονηρὴ συνύφανση εὐτυχίας καί ἐργασίας ἀφήνει, ὑπὸ τήν πίεση τῆς κοινωνίας, ἀκόμη ἀνοιχτὴ τήν πραγματικὴ ἐμπειρία. Αὐτὴ γίνεται ὀλοένα λιγότερο ἀνεκτὴ. Ἀκόμη καί τὰ λεγόμενα πνευματικά ἐπαγγέλματα ἀποξενώνονται ἐντελῶς ἀπὸ τήν ἡδονή, καθὼς ἐξομοιώνονται πρὸς τήν ἐπιχείρηση. Ὁ ἀτομιστικὸς κατακερματισμὸς (Atomisierung)² προχωρεῖ ὄχι μόνο ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καί μέσα στό μεμονωμένο ἄτομο, ἀνάμεσα στίς σφαῖρες τῆς ζωῆς του. Καμμιά ἐκπλήρωση δέν ἐπιτρέπεται νά συνδέεται μέ τήν ἐργασία, ἡ ὁποία ἀλλιῶς θά ἔχανε τὴ λειτουργικὴ τῆς ὀλιγάρκεια μέσα στήν ὀλότητα τῶν σκοπῶν, κανέναν σπινθήρα στοχασμοῦ δέν ἐπιτρέπεται νά πέσει στόν ἐλεύθερο χρόνο, διότι ἀλλιῶς θά μπορούσε νά μεταπηδήσει στόν κόσμον τῆς ἐργασίας καί νά τόν πυρπολήσει. Ἐνῶ ὡς πρὸς τὴ δομὴ τους ἡ ἐργασία καί ἡ διασκέδαση ἀλληλοεξομοιώνονται ὀλοένα περισσότερο, χωρίζονται ταυτόχρονα ὅλο καί πίο αὐστηρὰ μέ ἀόρατες συνοριακές γραμμές. Ἡ ἡδονὴ καί τό πνεῦμα ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἐξίσου καί ἀπὸ τίς δύο. Τόσο στή μία ὅσο καί στήν ἄλλη κυριαρχοῦν ἡ ζωώδης σοβαρότητα καί ἡ ψευτοδραστηριότητα.

του, καθώς ο ίδιος δεν μπορούσε ασφαλώς να παραδεχθεί την αναλήθεια του καταναγκασμού για ταυτότητα. Καθώς η έννοια αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι ταυτόσημη με τον εαυτό της και ότι μέσα της κινείται, οδηγεί, καθώς δεν είναι πιά απλώς αυτή η ίδια, στο Άλλο²⁰⁵, σύμφωνα με την όρολογία του Χέγκελ, χωρίς να τό απορροφά. Καθορίζεται από αυτό που είναι έξω από την ίδια, διότι δεν εξαντλείται στο δικό του. Ως αυτή η ίδια δεν είναι μόνον αυτή η ίδια. Όπου ο Χέγκελ στην *Επιστήμη της λογικής* πραγματώνεται η σύνθεση της πρώτης τριάδας, τό γίνεσθαι^{206, 207}, αφού ταύτισε άμοιβαία τό είναι και τό τίποτε ως έντελώς κενά και χωρίς προσδιορισμούς, προσέχει τή διαφορά που δηλώνει ή άπόλυτη διαφορετικότητα της λεκτικής σημασίας των δύο έννοιών. Τονίζει τήν παλαιότερη διδασκαλία του ότι για ταυτότητα μπορούμε να μιλάμε με νόημα, δηλαδή όχι απλώς ταυτολογικά, μόνο μεταξύ μή ταυτόσημων: μόνον ως ταυτισμένα μεταξύ τους, βάσει της σύνθεσής τους, θά μπορούσαν τά στοιχεία να γίνουν μή ταυτόσημα. Από αυτό ο ίσχυρισμός της ταυτότητάς τους άπκτā εκείνη τήν άνησυχία τήν όποία ο Χέγκελ άποκαλεί γίνεσθαι: αυτή τρέμει μέσα της. Ως συνείδηση της μή ταυτότητας μέσω της ταυτότητας ή διαλεκτική δεν είναι μόνο μία προχωρητική αλλά ταυτόχρονα, μία όπισθοχωρητική διαδικασία: κατ' αυτό ή εικόνα του κύκλου τήν άποδίδει σωστά. Η ανάπτυξη της έννοιας είναι και μία αναδρομή, σύνθεση του όρισμού της διαφοράς που χάθηκε στην έννοια, «έξαφανίσθηκε», σχεδόν όπως στον Χαϊλντερλιν, μία ανάμνηση του φυσικού που έπρεπε να καταβυθισθεί. Μόνο στην πραγματοποιημένη σύνθεση, τήν ένωση των αντίτιθέμενων στοιχείων, άποκαλύπτεται ή διαφορά τους. Χωρίς τό βήμα, ότι τό είναι είναι τό ίδιο όπως τό τίποτε, αυτά τά δύο θά ήταν άδιάφορα τό ένα για τό άλλο, όπως προτιμούσε να λέει ο Χέγκελ: μόνο καθώς υποτίθενται ως τό ίδιο γίνονται λογικά αντίθετα. Η διαλεκτική δεν ντρέπεται που θυμίζει τή λιτανεία του Έχτερναχ²⁰⁸. Αναμφίβολα ο Χέγκελ περιόρισε τήν καντιανή πρωτοκαθεδρία της σύνθεσης: άναγνώρισε τήν πολλαπλότητα και τήν ένότητα,

πού στον Κάντ ήταν ήδη παράλληλες κατηγορίες, σύμφωνα με τό μοντέλο των πλατωνικών διαλόγων της όψιμης περιόδου, ως στοιχεία που δεν υπάρχουν τό ένα χωρίς τό άλλο. Παραταύτα ο Χέγκελ, όπως και ο Κάντ και όλοκληρη ή παράδοση, περιλαμβάνομένου και του Πλάτωνα, μεροληπτει υπέρ της ένότητας. Στη σκέψη δεν άρμόζει ούτε ή άφηρημένη άρνηση της ένότητας. Η ψευδαίσθηση ότι μπορεί να συλλάβει κανείς τά πολλά άμεσα θά μετατρέποταν, ως μιμητική επαναστροφή, σε μυθολογία, θά πιασώριζε στη φρίκη του διάχυτου, όπως στον αντίθετο πόλο ή σκέψη που τείνει προς τήν ένότητα, μία μίμηση της τυφλής φύσης μέσω της καταπίεσής της, θά κατέληγε στη μυθική κυριαρχία. Ο άυτοστοχασμός του διαφωτισμού δεν είναι ή άνάκλησή του: σε αυτήν καταλήγει ο διαφωτισμός διαφθειρόμενος για χάρη του σημερινού status quo. Άκόμη και ή άυτοκριτική στροφή της ένιαίας σκέψης έχει τήν άνάγκη των έννοιών, των παγιωμένων συνθέσεων. Η τάση των πράξεων σύνθεσης πρέπει να αλλάξει κατεύθυνση, καθώς πρέπει να αναλογισθεί κανείς τί κακό προξενούν στα πολλά. Μόνον ή ένότητα ξεπερνά τήν ένότητα. Σε αυτήν έχει δικαίωμα ζωής ή συγγένεια, που παραγκωνίσθηκε από τήν προοδευτική ένοποίηση και παραταύτα ξεχειμώνιασε μέσα της, έχοντας έκκοσμηκευθεί σε σημείο που έγινε άγνωριστή. Οί συνθέσεις του υποκειμένου μιμούνται, όπως ήξερε καλά ο Πλάτων, έμμεσα, μέσω της έννοιας, ό,τι από μόνο του έπιθυμεί αυτή τή σύνθεση.

Άμεσα δεν μπορεί τό μή ταυτόσημο να άποκτηθεί ως θετικό από τή μεριά του ούτε μέσω της άρνησης του άρνητικού. Αυτή ή άρνηση δεν είναι, όπως στον Χέγκελ, ήδη κατάφαση²⁰⁹. Τό θετικό που σύμφωνα με αυτόν προκύπτει από τήν άρνηση δεν έχει μόνο τήν όνομασία κοινή με εκείνη τή θετικότητα τήν όποία καταπολεμούσε στη νεότητά του. Η έξισωση της άρνησης της άρνησης με τή θετικότητα είναι ή ένσάρκωση του ταυτίζειν, ή τυπική άρχή μεταφερμένη στην πιο καθαρή μορφή της. Με αυτή στον πυρήνα της διαλεκτικής άποκτā τήν ύπεροχή ή αντιδιαλεκτική άρχή, εκείνη ή παραδοσιακή λογική που με μαθηματικό

τρόπο καταγράφει τό πλήν επί πλήν ως σύν. Αὐτή ἡ παραδοσιακή λογική εἶναι δάνειο ἀπό τὰ μαθηματικά, τὰ ὁποῖα ὁ Χέγκελ κατά τὰ ἄλλα ἀποστρεφόταν μέ ἓνα εἶδος ὑπερευαισθησίας. Ἄν τό ὄλον εἶναι ἡ μαγική δύναμη, τό ἀρνητικό, ἡ ἄρνηση τῶν μερικοτήτων, τήν ὁποία ἐνσαρκώνει αὐτό τό ὄλον, παραμένει ἀρνητική. Τό θετικό τῆς θά ἦταν μόνον ἡ καθορισμένη ἄρνηση, ἡ κριτική, ὅχι ἓνα ἀποτέλεσμα πού προκύπτει ξαφνικά καί χαρούμενο ἔχει τήν κατάφαση στά χέρια του. Στήν ἀναπαγωγή μιᾶς ἀδιαφανοῦς ἀμεσότητας, ἡ ὁποία, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ γίγνεσθαι, εἶναι καί φαινομενική, εἰδικά ἡ θετικότητα τοῦ ὄριμου Χέγκελ ἔχει μερικά χαρακτηριστικά τοῦ κακοῦ, ὅπως λεγόταν στήν προδιαλεκτική χρήση τῆς γλώσσας. Ἐνῶ οἱ ἀναλύσεις του διαλύουν τήν ἐπίφαση τοῦ εἶναι καθ' ἑαυτό τῆς ὑποκειμενικότητας²¹⁰, ὁ θεσμός πού πρέπει νά ἄρει τήν ὑποκειμενικότητα καί νά τήν κάνει νά βρεῖ τόν ἑαυτό τῆς δέν εἶναι ἐντοῦτοις κατά κανέναν τρόπο κάτι ἀνώτερο, ὅπως τόν θεωρεῖ ὁ ἴδιος ὅταν τόν πραγματεύεται σχεδόν μηχανικά. Μᾶλλον ἀναπαράγεται σέ αὐτόν σέ εὐρύτερη βάση αὐτό πού ἡ ὑποκειμενικότητα, ὅσο ἀφηρημένη καί ἄν εἶναι ὡς ἀφηρημένη καί ἡ ἴδια, εἶχε λόγους νά ἀρνεῖται. Ἡ ἄρνηση πού ἀσχοῦσε τό ὑποκείμενο ἦταν θεμιτή· θεμιτή εἶναι καί ἐκεῖνη πού ἀσκήθηκε στό ὑποκείμενο, καί παραταῦτα ἦταν ἰδεολογία. Καθώς στήν ἐκάστοτε νέα διαλεκτική βαθμίδα ὁ Χέγκελ ξεχνᾷ, παρά τή διαλείπουσα ἀνακάλυψη τῆς Λογικῆς του, τό δίκαιο τῆς προηγούμενης, ἐτοιμάζει τό ἐκμαγεῖο αὐτοῦ πού ὁ ἴδιος κατηγοροῦσε ὡς ἀφηρημένη ἄρνηση: ἀφηρημένη –δηλαδή ὑποκειμενικά–αὐθαίρετα ἐπιβεβαιωμένη–θετικότητα. Θεωρητικά αὐτή ἡ ἀφηρημένη θετικότητα ξεπερνᾷ τό πλαίσιο τῆς μεθόδου, ὅχι τοῦ πράγματος, ὅπως θά ἔπρεπε σύμφωνα μέ τόν Χέγκελ, καί ἐξαπλώθηκε ἐπίσης ὡς ἰδεολογία σέ ὄλο τόν κόσμο, ὅπως γίνεται καί ἀντικειμενικά ἀξιοκαταφρόνητη δείχνοντας ἔτσι τήν τερατώδη φύση τῆς. Ἀκόμη καί στήν κοινή γλώσσα πού ἐγκωμιάζει τούς ἀνθρώπους ὅταν εἶναι «θετικοί», ὅπως λέει, καί τέλος στήν αἰμοχαρῆ ἐκφραση «θετικές δυνάμεις» φετιχοποιεῖται τό θετικό ὡς τε-

τοιο. Ἀντίθετα, ἡ ἀπαρέγκλιτη ἄρνηση ἀποκτᾷ τή σοβαρότητα τῆς ἀπό τό γεγονός ὅτι δέν προσφέρεται γιά τόν καθολογισμό τοῦ ὄντος, τῆς ὑφιστάμενης τάξης πραγμάτων. Ἡ ἄρνηση τῆς ἄρνησης δέν ἀκυρώνει τή δεύτερη, ἀλλά δείχνει ὅτι ἡ ἄρνηση δέν ἦταν ἀρεκτά ἀρνητική· διαφορετικά ἡ διαλεκτική παραμένει μέν αὐτό πού στόν Χέγκελ τήν ὀλοκλήρωσε, ἀλλά μέ τίμημα τήν ἀποδυνάμωσή τῆς, τελικά ἀδιάφορη ἀπέναντι σέ αὐτό πού εἶχε τεθεῖ στήν ἀρχή. Αὐτό πού ὑπέστη τήν ἄρνηση εἶναι ἀρνητικό μέχρι νά περάσει. Ἐδῶ ἔχουμε μιᾶ ἀποφασιστική διαφορά ἀπό τόν Χέγκελ. Ὅταν ἐξομαλύνουμε τή διαλεκτική ἀντίφαση, ἐκφραση τοῦ ἀδιάλυτου μή ταυτόσημου, πάλι μέσω τῆς ταυτότητας, ἀγνοοῦμε αὐτό πού σημαίνει ἡ ἀντίφαση καί ἐπιστρέφουμε στήν καθαρῆ σκέψη τῆς λογικῆς συνέπειας. Μόνον ὁποιος προϋποθέτει ἤδη ἐξαρχῆς τή θετικότητα, ὡς γενική ἔννοια πού περιλαμβάνει τά πάντα, μπορεῖ νά ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἄρνηση τῆς ἄρνησης εἶναι θετικότητα. Ἀποκομίζει τή λεία ἀπό τήν πρωτοκαθεδρία τῆς λογικῆς ἀπέναντι στό μεταλογικό στοιχεῖο, ἀπό τήν ἰδεαλιστική αὐταπάτη τῆς φιλοσοφίας στήν ἀφηρημένη τῆς μορφή, πού συνιστᾷ μιᾶ δικαιολόγησή τῆς. Ἡ ἄρνηση τῆς ἄρνησης θά ἦταν πάλι ταυτότητα, μιᾶ νέα τύφλωση, προβολή τῆς λογικῆς τῆς συνέπειας, τελικά τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητας, πάνω στό ἀπόλυτο. Ἀνάμεσα στήν πιό βαθιά ἀλήθεια καί τή φθορά τῆς κυμαίνεται ἡ πρόταση τοῦ Χέγκελ: «Εἶναι καί ἡ ἀλήθεια τό θετικό, ὡς γνώση πού συμφωνεῖ μέ τό ἀντικείμενο, ἀλλά εἶναι ἔτσι ὁμοια μέ τόν ἑαυτό τῆς μόνο καθόσον ἡ γνώση φέρθηκε ἀρνητικά ἀπέναντι στό Ἄλλο, εἰσέδουε στό ἀντικείμενο καί ἦρε τήν ἄρνηση πού αὐτό εἶναι»²¹¹. Ὁ χαρακτηρισμός τῆς ἀλήθειας ὡς ἀρνητικῆς συμπεριφορᾶς τῆς γνώσης, ἡ ὁποία διεισδύει στό ἀντικείμενο –δηλαδή ἐξαλείφει τή φαινομενικότητα τοῦ ἄμεσου οὕτως εἶναι του–, ἀκούγεται σάν ἓνα πρόγραμμα τῆς ἀρνητικῆς διαλεκτικῆς ὡς μιᾶς γνώσης «πού συμφωνεῖ μέ τό ἀντικείμενο»· ἀλλά ἡ ἐγκαθίδρυση αὐτῆς τῆς γνώσης ὡς θετικότητας ἀποκηρύσσει αὐτό τό πρόγραμμα. Μέ τόν τύπο «ὁμοια μέ τόν ἑαυτό τῆς», μέ τήν καθαρῆ ταυτότητα, ἡ γνώση

του αντικειμένου αποκαλύπτεται ως ταχυδακτυλουργική απάτη, διότι αυτή ή γνώση δεν είναι πιά γνώση του αντικειμένου, αλλά ή ταυτολογία πού συνιστά μιά απολυτοποιημένη νόησις νοήσεως. Ασυμφιλίωτη ή ιδέα της συμφιλίωσης απαγορεύει τήν κατάφαση της συμφιλίωσης στήν έννοια. 'Αν αντιπαρατηρηθεί ότι ή κριτική της θετικής άρνησης της άρνησης τραυματίζει τό ζωτικό νεύρο της Λογικής του Χέγκελ και δεν επιτρέπει πιά καμμιά διαλεκτική κίνηση, μιά τέτοια αντίρρηση περιορίζει, καθώς μένει πιστή στήν αυθεντία του Χέγκελ, αυτή τήν κίνηση στήν αυτοαντίληψη του ίδιου. 'Ενώ χωρίς άμφιβολία ή κατασκευή του συστήματός του χωρίς αυτή τήν άρχή θά κατέρρεε, τό εμπειρικό περιεχόμενο της διαλεκτικής δεν βρίσκεται στή βασική άρχή, αλλά στήν αντίσταση του 'Αλλου άπέναντι στήν ταυτότητα· αυτή είναι και ή δύναμή της. Σέ αυτήν ένυπάρχει και τό υποκείμενο, καθόσον ή πραγματική του κυριαρχία παράγει τίς αντιφάσεις, αλλά αυτές έχουν εισχωρήσει στό αντικείμενο. 'Αν καταλογίσουμε τή διαλεκτική καθαρά στό υποκείμενο, τρόπον τινά απαλείψουμε τήν αντίφαση μέσω της ίδιας, καταργούμε και τή διαλεκτική μέ τή διεύρυνσή της σέ μιά όλότητα πού περιλαμβάνει τά πάντα. Στόν Χέγκελ προερχόταν από τό σύστημα, αλλά αυτό δεν ήταν τό κριτήριό της.

'Η σκέψη πού άμφιβάλλει πιά για τήν ταυτότητα παραιτείται εύκολα, στήν ανασφάλειά της, ένόψει του άδιάλυτου του αντικειμένου και ανακηρύσσει τό αντικείμενο ταμπού για τό υποκείμενο, τό όποιο πρέπει νά άρκεσθεί στόν άνορθολογισμό ή τή φυσικοεπιστημονική θεώρηση, νά μή θίγει πιά αυτό πού δεν του μοιάζει, καταθέτοντας τά όπλα μπροστά στό τρέχον γνωσιολογικό ιδανικό, στό όποιο έτσι υποβάλλει και τά σέβη του. Μιά τέτοια στάση της σκέψης δεν είναι ξένη γι' αυτό τό ιδανικό, τό όποιο πάντοτε συνδυάζει τήν όρεξη της ένσωμάτωσης μέ τήν άποστροφή προς εκείνο πού δεν ένσωματώνεται, αυτό άκριβώς πού άπαιτεί τή γνώση. 'Ετσι και ή παραίτηση της θεωρίας μπροστά στό μεμονωμένο δεν εύνοει λιγότερο τό κατεστημένο,

στό όποιο έξασφαλίζει γόητρο και τό κύρος του πνευματικά άδιαπέραστου και σκληρού, από όσο τό προωθεί ό λαίμαργος ένθουσιασμός. 'Όσο και άν τό μεμονωμένο ύπάρχον, τό επιμέρους, δεν συμπίπτει μέ τή γενική του έννοια, τήν ύπερκείμενη έννοια της ύπαρξης, έτσι δεν είναι και μή έρμηνεύσιμο, καθώς δεν είναι κάτι έξατο στό όποιο ή γνώση θά έσπαζε τά μούτρα της. Σύμφωνα μέ τό πιό διαρκές συμπέρασμα της Λογικής του Χέγκελ τό μεμονωμένο δεν είναι άπολύτως δι' έαυτό, αλλά μέσα του είναι τό 'Αλλο του και συνδέεται μέ τό 'Αλλο. Αυτό πού ύπάρχει είναι κάτι περισσότερο από αυτό πού είναι. Αυτό τό περισσότερο δεν του επιβάλλεται από έξω, αλλά ως άπαθούμενο από μέσα του, παραμένει ένύπαρκτο στό ίδιο. Κατ' αυτά τό μή ταυτόσημο θά ήταν ή ίδια ή ταυτότητα του πράγματος κατά των ταυτίσεών της. 'Ο έσώτατος πυρήνας του αντικειμένου άποδεικνύεται ως ταυτόχρονα έξωτερικός προς αυτό, ή έρμητικότητά του είναι φαινομενική, μιά ανακλαστική αντίδραση άπέναντι στήν ταυτιστική, καθηλωτική μέθοδο. 'Εκεί όδηγεί ή έπιμονή της σκέψης μπροστά στό μεμονωμένο, ως έπιμονή στήν ουσία του και όχι στό γενικό πού τό αντιπροσωπεύει. 'Η έπικοινωνία μέ τό 'Αλλο κρυσταλλώνεται στό επιμέρους, τό όποιο στήν ύπαρξή του διαμεσολαβείται από αυτήν. Πραγματικά τό γενικό κατοικεί στό κέντρο του άτομικού πράγματος, όπως διέγινωσε ό Χούσσερλ, δεν συγκροτείται άπλως όταν ένα άτομικό πράγμα συγκρίνεται μέ άλλα, διότι ή άπόλυτη άτομικότητα —και αυτό ό Χούσσερλ δεν θέλησε νά τό προσέξει— είναι προϊόν εκείνης της αφαιρετικής διαδικασίας άκριβώς, ή όποία προκαλείται για χάρη της γενικότητας. 'Ενώ τό άτομικό δεν μπορεί νά παραχθεί από τή σκέψη, ό πυρήνας του άτομικού θά ήταν συγκρίσιμος μέ τά άκρως άτομοποιημένα έργα τέχνης, τά όποια δεν ύπακούουν σέ κανένα σχήμα· ή ανάλυσή τους βρίσκει στήν άκραία άτομοποίησή τους πάλι στοιχεία του γενικού, τήν κρυφή και για τά ίδια μέθεξή τους στόν γενικό τύπο.

Τό ένωτικό στοιχείο έπιζει, χωρίς άρνηση της άρνησης, αλλά και χωρίς νά παραδίδεται στήν άφαίρεση ως ανώτατη άρχή,